

A MAGYAR ALKOTMÁNY

NAGY HÁBORÚK és a velük járó megrázkódtatások nem szoktak hatás nélkül maradni valamely ország alkotmány szervezetére. Ha alkotmányfejlődésünket áttekintjük, a tatárjárás kora óta nyomon tudjuk kísérni a nagy külső háborúk hatását állami életünkre. A mongol hadjárat tapasztalatai végleg megbuktatták az Árpádok patriarchális, személyi uralmát, a török megjelenése határainkon kifejlesztette a rendi országgyűlések intézményét és ezzel a rendiség alkotmányát. Mohács következménye a magyar önállóság csökkenése, a nagy felszabadító háborúk a királyi hatalom túltengése és a felvilágosodott abszolutizmus érvényesülése volt alkotmányos életünkben. Még élesebben rajzolódnak ki szemünk előtt a legújabb kor háborúinak alkotmányos következményei: az 1859-iki osztrák-olasz-francia háború meghozta a „provizóriumot“, az 1866. évi osztrák-porosz háború az osztrák-magyar dualizmust, az első világháború és a forradalmak jelentékeny alkotmányváltozásokat. Féltő gonddal tekinthetünk a mai háború alkotmányos következményei elé, amelyek nemcsak nálunk beláthatatlanok. Így hát mindenképpen megvan az okunk arra, hogy számot vessünk magunkkal, mi is az a magyar alkotmány, amely körül a háború egyre sötétebb felhői vonulnak fel. Pusztító zivatar vagy tisztító zápor fog-e belőlük eredni?!

Nagyon is időszerű kérdésre akar tehát felelni Egyed István könyve (A mi alkotmányunk. Magyar Szemle Társaság. 1943. 375 lap), amely nem régen hagyta el a sajtót s amely akkor, amikor a nemzet súlyos válságok előtt áll, a nemzet lelkének legszebb kifejezőjét, „hatalmas alkotását“ látja a magyar alkotmányban, de még többet: „nemzeti egységünk leghűbb kifejezőjét“. Nemzeti nyelvünk, költészetünk, irodalmunk, zenénk vájjon eltörpülnek-e alkotmányunk mellett és nem fejezik-e ki jobban nemzeti egyéniségünket?

A vizsgálódás, az oktatás, amelyet a nemzetnek e könyvvel adni akar, annál szükségesebb, mert bizonyos közömbösség nyilatkozik meg napjainkban az alkotmánnyal szemben, a közjogi szellem tompulása, pedig a magyarság új közjogi feladatok előtt áll: „a magyar alkotmány anyagából kihámozni azokat a részeket, melyek az Ausztriához és a társországokhoz való kapcsolat megszűnése után is érvényben maradtak, melyek tehát alkotmányunk önálló és örökéletű tartalmát teszik“. Azt hiszem, a feladatok ennél sokkal nehezebbek és súlyosabbak lesznek.

A kép, amelyet alkotmányunkról kapunk, közjogásaink kicsiny csoportját általában jellemző rózsás színekkel festett, optimista lelkesedéstől fűtött, de mindenesetre alkalmas arra is, hogy az olvasót kirántsza közönyéből és gondolkodásra készítse alkotmányunk felől.

Ezt a gondolkozást kissé megnehezíti Egyed azzal, hogy eleve szinte dogmatikusan állást foglal a magyar alkotmány jellegét, az alkotmány szellemét illető kérdésben, mielőtt azt megismertük volna. Célja nem is annyira az ismeretközlés, hanem az, hogy azoknak, „akik a tételes közjogi ismeretek híján vannak“, megkönnyítse „a magyar alkotmány szellemének átérzését“.

Mínthogy az alkotmány, a nemzet lelkének leghűbb kifejezője, a nemzeti jellemet tükrözteti vissza, megállapítja, hogy melyek a magyarság politikai jellemvonásai, amelyekből az alkotmányos felfogás ered. Ezek a vitézség, a hazafiság, amely sohasem válik túlzó sovinizmussá, a szabadságszeretet, a közügyek iránti érdeklődés, törekvés a közügyek intézésére való befolyásra, a hagyományok tisztelete, konzervatív életfelfogás, az idegen behatásokkal szemben megnyilvánuló óvatosság, a jognak nagy szerepe, megértés a nemzetiségek iránt, keresztény szellem és „úri életforma“. Különösen kiemeli azt, hogy a magyar jogásznemzet, azaz lelkének jellemző

vonása a jogérzék, „mely a jogélet minden területén pártját ritkító műveket alkotott“. Azt hiszem, ez az állítás csak balkáni szomszédainkkal való összehasonlításban állja meg helyét. Werbőczy előtt egy nagy jogászunkról sincs tudomásunk, Werbőczy után meg újból hosszú századok múltak el, míg európai viszonylatban nagy jogászokról, jogtudósokról beszélhetünk. Az osztrák örökös tartományokhoz való viszonyunk kifejlesztett nálunk bizonyos rétori jogászkodást, de a pozitív jogalkotás terén nem lehet mondani, hogy önálló, nagy művekkel váltunk volna ki. A sok jogász még nem jelent nagy jogtudósokat, sem a sok és könnyen vállalt per fejlett jogtudományt.

A nemzeti lélek kitermelte alkotmány „alapelvei“, amelyek mindvégig megállapíthatók fejlődésében, szerinte 1. a történelmi jelleg, 2. a közjogi szellem, 3. erős nemzeti vonás, amely mégsem utasította el a nemzetiségi igényeket, 4. a keresztény jelleg, 5. a királysági államforma, 6. az alkotmányosság, 7. „a jogállamiság“.

Legerősebben hangsúlyozott ezek közül a történelmi jelleg. Ez azonban, véleményem szerint, a régi korra vonatkozólag nem olyan különleges, mert seholsem uralkodott annyira a szokásjog a jogfejlődés különböző terein, mint éppen a közjogban. Minden középkori alkotmány szokásjogilag fejlődött ki és nemcsak Szt. István és utódai „nem készítettek új alkotmányt“ a magyar államnak, de nem készült ilyen másutt sem az ő korukban. Nagyon helyesen hangsúlyozza azt az általánosnak mondható tételt, hogy a szokásjogi úton kifejlődött alkotmány jobban összenőtt a nemzettel, bár kissé túlzott, legalább is a múltra vonatkozólag feltétlenül az, hogy „a történelmi alkotmány nemzete mintegy állandó népszavazást tart alkotmányának tételei felett: az elavult tételeket elejti, a meg nem felelőket kiküszöböli, a bevalókat fejleszti, kiépíti“. Alkotmányunk „történelmi szelleme“ nem egy esetben ma sem a nemzet tömegeinek érzelmi megnyilvánulása, hanem adott politikai helyzetben kevesek tudatos keresésén és tudós kutatásán alapszik. A történelmi alkotmány elengedhetetlen és méltán kiemelt kelléke a jogfolytonosság, amely azonban szintén csak az újkor kreálta fogalom, de hogy megalkotható volt, a szokásjogi alap következménye.

Alkotmányunk közjogias iránya alatt azt érti Egyed, amit a régi, a történettudományban már elfelejtett alkotmánytörténelmi iskola hirdetett, hogy amíg „Európa államainak sorsát századokon át hűbéres fejedelmek akarata irányította és a nemzeti öntudat csak későn fejlődött ki, a magyarság az őshazából magával hozta a nemzeti összetartás erejét és kifejlesztett sajátos közjogi rendszert a szentkoronatanban“. Hogy e tannak mennyire nem volt meg a megfogalmazása, Werbőczy korában ilyen nemzeti egységet kifejező jelentősége, ezt a Mohács előtti közállapotok bizonyítják.

Alkotmánytörténetünk áttekintése során természetesen a „minden vonatkozásában ma is élő“ szentkoronatan ragadtatja legnagyobb lelkesedésre a szerzőt, annyira, hogy szemlélődésében felkiált: „Vájjon van-e még államrendszer, amely ilyen páratlanul álló és tökéletes alapvetéssel épült fel, mint a magyar! Benne van ebben az állami rendszerben a nemzeti ősi politikai érettségének és berendező bölcsességének minden bizonyítéka.“ Nem emlékszem, hogy angol vagy svájci, vagy más alkotmánytörténetben ilyen meglepedettségéről értesültem volna.

A történelmi fejlődés során alkotmányunk „nagy rugalmasságának“ sikerült azt a válságot is kiküszöbölni, amellyel az 1918 utáni viszonyok fenyegettek, mikor is a rendkívüli idők rendkívüli eszközök alkalmazását követelték meg. Ennek a rugalmasságnak sikerült a jogfolytonosságot, ha alakilag nem is, lényegében mégis biztosítani.

Egyed könyvének nagyobb része közjogi berendezésünk intézményeinek ismertetése, de nem száraz tételes anyag közlésével, hanem az intézmények működésének világos megértésével, fogalmaik magyarázatával. Megtalálja a módját és alkalmas helyét annak is, hogy a közjogi intézmények mögött rejlő politikai háttérrel és számos a közvéleményben zavarosan élő politikai fogalmat is tisztázzon és könnyen érthetővé tegyen. Ezzel elkerüli azt, hogy munkájának közjogi tankönyv-jellege legyen és politikai okulásul is szolgál. Ennek során több aktuális politikai kérdésben is állást foglal.

Hosszasabb és mindenkit bizonyára érdeklő az, amit a rendiség szerepéről mond a magyar alkotmányban. A régi rendiség utolsó ténye volt, hogy „a nemesi jogokat kiterjesztették minden honfira és így a szentkorona tagjává tették őket, mint ahogy mondani szokták: bebocsátották az alkotmány sáncai közé. Az alkotmány kapui mindig nyitva voltak arra érdemes honfiak előtt, most a kapukat minden megkülönböztetés nélkül kitérték”.

A modern hivatásrendiséget nem ítéli el, „az egész államéletet azonban rendi alapra helyezni mégsem lenne helyes” és ideálja népképviselői kamara mellett rendi alapon megszervezett második kamara. Ez „egészes kiegészítés”, mert a népképviselői kamara nem adhatja az egész nemzet hű képviselőt, „hanem a nemzeti akarat többé-kevésbé fordított tükré”. Az érdekképviselői gondolatot a magyar állam 1848-ban a születési rendiség eltörlésével sem adta fel, következetesen ápolta s „a világháború után az összes államok között talán először értékesítette újra”. Felsőházunkban látja a gondolat megvalósításának legjobb formáját. „Büszkéek lehetünk arra, hogy a rendiség modern formája nálunk nem divaticsk, nem a közszellem tiszavirága, hanem az alkotmányba beépített alapgondolat.” A magyar alkotmány rendszerével a rendiség nincs ellentétben és ezért alkotmányunkat nem kell átszervezni, hanem „a rendiség tökéletesebb kiépítésével kiegészíteni”. Az összes foglalkozási ágakat kellene megszervezni és ezt a szervezetet a munkaadók és a munkások viszonyának rendezésében megfelelő szerephez juttatni.

Ha szerzőnk nem áll is az orthodox liberalizmus álláspontján, kifejezetten a népképviselői rendszert tartja a legjobbnak, mert ennek a révén az egyes tájak és vidékek is képviselve vannak. „Az érdekképviselői alapon felépített országgyűlésen az egyes csoportok inkább az ő különleges gazdasági szempontjaikat követik, gyakran csak a saját érdekcsoportjuk szolgái ügynökei”, holott „az állam nemcsak gazdasági szervezet, hanem erkölcsi lény”.

Vannak ugyan a népképviselői rendszernek hátrányai is, aminő a kalandorpolitikusok érvényesülése, demagógia, erős pártfegyelmen alapuló kinevezési rendszer. Az érdekképviselő alkalmazása „a számszerű többség rideg elvét” ellensúlyozza. De nem erősíti, hanem bizonytalanná teszi a kormány helyzetét. Országgyűlésünk „ősi kéttáblás rendszere” kettős „keresztmetszetben” mutatja a nemzet akaratát.

Az alkotmány rendeltetése az egyéni szabadság biztosítása, ami szerinte különböző korokban és különböző államokban eltérően szokott történni. Több alkotmány összefoglalja az egyes szabadságjogokat, a miénk azonban nem — s ez a hátránya a történeti alkotmánynak. Vannak olyan alapjogok, amelyek még törvényben szabályozva sem lettek, hanem a gyakorlat és a kormányrendeletek mérvadók rájuk nézve, ilyen a gyűléskezési jog. Egyed felsorolja a leggyakrabban emlegetett egyéni szabadságokat, amelyek szép csokra a mai időkben bizony elérhetetlen mezőkről szedettek látszik. Az egyéni szabadságok a közszabadságban, az alkotmá-

nyosságban gyökereznek. Az alkotmányosság pedig „az államnak olyan berendezése, amelyben a nemzeti akarat a jog forrása és az államélet irányítója“. „A gyakorlatban rendszerint a demokratikus berendezésű államokat szokták alkotmányosnak nevezni.“ „A demokrácia a szó eredeti, nemes felfogásában egyértelmű az igazi alkotmányossággal.“ A kifejezés maga a vele elkövetett visszaélések miatt „egyes társadalmi körökben“ népszerűtlenné vált.

„Az alkotmányosság ellentéte a zsarnokság, a diktatúra, amelyet vagy egy ember gyakorol (egyeduralom), vagy a nemzet valamely csoportja (osztályuralom)“. Ez nem adhat politikai szabadságot, ami pedig „éltető levegője, elengedhetetlen feltétele a nemzeti életnek, nélküle előbb-utóbb «lsorvad a nemzeti öntudat“. A diktatúra csak átmeneti eszköz lehet, de nem az alkotmány állandó alapelve.

A magyar nép mindig szerette a szabadságot, „a szabadsághősök nemzete vagyunk“. Már az Aranybullában megtaláljuk szerinte „a nemzeti szabadságjogok rendszeres összefoglalását“. Az eddigi felfogáson túlmenően nyolc „nemesi szabadságot“ tud az Aranybullából kihámozni.

Igen sikerült Egyed fejtegetése a végrehajtó hatalomról és ennek a törvényhozó hatalomhoz való viszonyáról. A közigazgatásban is a nemzeti vonásokat keresi, bár ezeket a központosító, racionalizáló törekvések elhomályosítják. Mind a törvényhozó, mind a végrehajtó hatalmat az államfő hozza működésbe és tartja összhangban. Ezt az utóbbi évek eseményei megzavarták. Az államfő és a kormány függetlenítése az országgyűléstől, a jogalkotás hatalmának a kormányra való átvitele ennek a fejlődésnek jelei és a rendeletalkotás jogának mikénti szabályozása minden alkotmány legfontosabb rendelkezései közé tartozik. Ez oly pont, amelynél ha nem is kimondottan olvasunk Egyed elégedetlenségéről a magyar alkotmány-viszonyokkal szemben, de sorai közül kiérezzük azt. A mai helyzet kedvez a rendeleti jogalkotásnak, de ez szerinte elfajulása a társadalmi és gazdasági életnek. Hasonlóképpen nincs meglegedve az ősi önkormányzati szerv, a vármegye helyzetének alakulásával. A kormányfelügyeletet túlzottnak találja és ez a helyzet „már csak hagyományait mutatja gazdag történeti múltjának“.

„Az alkotmányok születnek, élnek és virágzanak, hanyatlanak és pusztulnak. A legújabb kor elég alkalmat adott az alkotmányok forgandóságának igazolására“, — mondja Egyed könyvének utolsó fejezetében. „A papiros-alkotmányok a korszellem divatjával keletkeztek és veszttek.“ A mi alkotmányunk szervesen fejlődött tovább, mivel megvolt benne a szívós ragaszkodás az ősi intézményekhez, másrészt a rugalmas felvevő képesség a bevált reformgondolatok iránt, a „divatos koreszmék hatása alól“ alkotmányunk sem vonhatta ki magát teljesen. Az új alkotmányok, melyek szakítottak a liberális-demokrata felfogással, ősapjuknak az olasz fasiszta alkotmányt tekintik. „Mussolini páratlan éleslátása és bölcsésége látta és érezte meg az új idők közjogi követelményeit és dolgozott ki először alkotmányos rendszert részükre“. Ezek az új alkotmányok új nemzeti célkitűzéseknek a kifejezői és a nemzeti jelleg első tulajdonságuk: „szinte felszabadítani látszanak a nemzeti lelket a kozmopolita béklyóktól“. „Nemzeti jellegüknél fogva nem is tartanak igényt arra, hogy azokat más államok átvegyék.“ Mindennek hangoztatása után megállapítja Egyed, hogy ezek az alkotmányok oktroj útján jöttek létre és „nem a nemzeti közmeggyőződésből fakadtak“.

A magyar alkotmány egészen különálló típust képvisel az alkotmányok között, önállósága és eredetisége megnyilvánul „egyrészt az ősi alkotmányosság fenntartásában, másrészt a liberális-demokrata irány túl-

zásainak elvetésében és alkotmányunk korszerű módosításaiban“. A diktatúra, mely „tartós rendszer nem is lehet“, idegen a magyar gondolkodástól.

Egyed könyve szerzőjének konzervatív gondolkodásáról tesz tanúbizonyosságot, aminek jelével lépten-nyomon találkozunk. Ez a felfogás annyira megy, hogy lándzsát tör a nádori intézmény visszaállítása mellett, holott annak mai alkotmányunkban aligha volna jelentősége. Másutt meg keresi a kiegyeztetés útját a régi alkotmány és új eszmék között. Konzervativizmusa tehát nem jelent maradiságot, hanem haladó jellegű. A régi alkotmány jogi iskoláihoz való tartozását bizonyítja az, hogy az alkotmány szociális vonatkozásainak kérdését nem veti fel, holott a társadalmi és alkotmányos változások minden időben okozati összefüggésben állottak egymással. Előnyére írhatjuk, hogy az újabb történeti irodalom eredményeit iparkodik figyelembe venni és azokra építeni. Mégsem sikerüli magát mindenütt mentesíteni bizonyos régi ahisztórikus felfogástól. Szent István szentszéki követi méltósága ma már túlhaladott gondolat. Nem lehet azt sem állítani, hogy a miniszteri felelősség gyökere megvolt nálunk már a középkorban és csak a jogfolytonosság erőszakolásának tulajdoníthatjuk azt az állítást, hogy e tekintetben „1848-ban hirtelen kellett pótolni három évszázad mulasztását és folytatni a magyar jogfejlődést sok tekintetben ott, ahol az 1526-ban megszakadt.“ Az sem lehetséges, hogy a honfoglaló magyarok közt teljes jogegyenlőség lett volna. Mindezek a tévedések nem sokat vonnak le alkotmányunk ez új ismertetésének értékéből, amely egy jó magyar ember nagy tudással megírt alapos munkája.

ECKHART FERENC